

Tizenhatodik évfolyam,

1902.

7. füzet.

ARMENIA

MAGYAR-ÖRMÉNY HAVI SZEMLE.

Felelős szerkesztő és kiadó-tulajdonos:

SZONGOTT KRISTÓF.

SZAMOSÚJVÁR,
Todorán Endre „Aurora“ könyvnyomdája.
1902.

T a r t a l o m.

Dr. báró Dániel Tibor országgyűlési képviselő (képpel). — Szongott Kristóftól.

Világosító-Szent-Gergely-napja és a naptárkiadók.

Száva Alajos bányatanácsos — N.-től.

A nap (költemény örményül). — Patrubány Lukáctól.

Az örmények elterjedése azsiai Törökország- és Transkaukaszban. — Sz. K.-től.

Nők a tudomány terén. — A „Nemzeti nevelés“ után.

A magyarhoni örmények ethnographiája. — Tizenegyedik közlemény. — Irta Szongott Kristóf.

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

Világosító-Szent-Gergely-ünnepe Kolozsvárt.
A katolikus püspökök nesztora.

IRODALOM ÉS MŰVÉSZET.

A világ legnagyobb kézírata.

KÖZGAZDASÁGI ÉLET.

A városok emelkedése.

Magyar vaj.

MI UJSÁG AZ ÖRMÉNY VILÁGBAN?

A párizsi örmény jótékony egyesület.

Az európai örmény tanulók egyesülete.

Földrengés Örményországban.

Az orosz-örmények.

Az „Armenia“ előfizetési ára egész évre 8 korona, fél évre 4 korona, egyes füzet ára 80 fillér.

Dr. báró Dániel Tíbor országgyűlési képviselő.

Dr. báró Dániel Tibor országgyűlési képviselő.

Az örmény Dániel-család Thorosz, (de az idegenek Toderás-nak mondták, mely névnek magyar jelentése Tódorka, Tódor) név alatt jött be — hazánkba. Ezen család egyik őse, ki Szamosújvárt főbírói hivatalt is viselt, a keresztségben Chêngánosz nevet kapott. Ennek neve így fordul elő a szamosújvári örmény anyakönyvekben: Chêngánosz Thoroszi (= Thorosz [Toderás] Longinus). De mivel maga a tulajdonos, — ki Mária Teréziától a haza körül szerzett érdemeinek jutalmául „consiliarius“-i czímet kapott, — sem tudta, hogy az örmény Chêngánosz keresztnév (ugyanis az örmény is, úgy mint a latin vagy német elől teszi a keresztnévet és csak azután jön a vezetéknev; példánkban Chêngánosz a keresztnév és Thorosz a vezetéknev) jelentése Longinus; azért keresztnévét (Longinus helyett hibásan) latinul Danielnek írta. Hibás kereszt- és vezetékneve latinul így hangzott: Daniel Theodor. Mikor aztán, mint főbíró, magyar okirat alá is írta nevét, nem vette tekintetbe a magyar nyelv szabályát (mely szerint a vezetéknev megy elől és ezt követi a keresztnév), hanem akkor is a latinos alakot használta és nevét magyarul is így írta: Dániel Tódor. Így lett a hibásan használt keresztnévből (Dániel) vezetéknev . . .

Maga Dániel Tódor sokáig tartotta a várostól zálogban a közel fekvő némethi-i részjzszágot, mely falunak neve, megkülönböztetésül az országban levő többi Némethi helységektől (Szatmár-Némethi, Maros-Némethi . . .): Szamosújvár-Némethi. Innen vette fel ez a család a „Szamosújvár-Némethii“ előnevet . . .

Ennek a jelentékeny családnak legkitünőbb tagja: Dániel Ernő, volt magyar miniszter, a millenáris országos kiállítás körül szerzett elévülhetlen érdemeinek jutalmául Urunk-, Királyunktól báróságot kapott. . .

Ez az érdekes, minden tiszteletreméltó báró az édes atyja és Cséry Szerena, ez a ritka szép, eszes, mívelt,

nemes lelkű nő, ki iránt a híres német császár: Vilmos budapesti látogatása alkalmával megkülönböztetett tiszteletet tanusított, — édes anyja a derék dr. Dániel Tibornak, kit pár héttel ezelőtt a deési kerület országgyűlési képviselőjévé választott. . .

Szíves látogatásáról, nagyszerű fogadtatásáról és szép eredménnyel végződött megválasztatásáról folyóiratunk mult (június) havi füzetében már szólottunk; azért jelen alkalommal még csak egy pár sort a fiatal báró tanuló pályájáról.

Minden osztályban kitünően tanult. . . Már készült a jogi doctoratusra, midőn arról győződött meg, hogy reá nézve nélkülözhetlen a kettős-könyvitel megtanulása. Beiratkozott tehát ezen tárgy tanulói közé. A gondos atya helyeselte nagyon talentumos, jó fiának nemes elhatározását; de tekintettel egészségére figyelmeztette nagyon is szorgalmas fiát, egyik szeme-fényét, hogy túlon túl ne tanuljon; mert — úgymond az aggodó apa — „Meg leszek elégedve a középszerű eredménnyel is!“ De a törekvő fiatal báró, ki az „elégséges“-t csak nevérol ismerte, mert bizonyítványaiiba minden osztályban és minden tárgyból csupán csak „jeles“-t irtak, éjt nappá tett, három hónapon át minden nap reggel négy órakor feküdt le és 6 órakor már talpon volt, — úgy elkészült tanulmányaival, hogy azok között, kik akkor tudorságra iktattattak (pedig sokan voltak!), tekintettel fölötte sikerült feleleteire, a legelső volt nemcsak, de még a másik vizsgálatával is, mit a kettős-könyvitelből állott ki, meglepő eredményt ért el.

Kiszolgálta az egy évi önkénytességet is. Csak néhány nappal azelőtt, hogy Deésen képviselőjelöltül fellépett, tette volt le Bécsben fényes sikerrel a hadnagyi vizsgát. Ötvenhárman állottak elő; a vizsgálandók között a báróval együtt csak két magyar hazafi volt. . . És habár idegenek előtt vizsgázott, mégis az 53 között dr. báró Dániel Tibor tette le a legjobb tiszti vizsgát. Igen; mert: „Csak sasfit nemz a sas és nem gyáva nyulat Nubia párduczsa.“

Szép lelki tulajdonságairól, melyekkel a Teremtő megáldotta, jelen alkalommal nem szólok, hanem csak azt

mondom, hogy korához képest sokat tud. A nyilvánosság előtt eddig még nem szerepelhetett; mert alig csak a napokban érte el nagykorúságát. Nyugodt lélekkel azt is mondhatom, hogy a deési kerület igen okosan és eszélyesen cselekedett, midőn elveik zászlóját az alkalmas, arravaló dr. báró Dániel Tibor lovagias kezébe tette le; mert ez a derék férfiú azt a hongyülésen nemcsak meg fogja védeni, de sőt magasan lobogtatva, diadalra vezetni. . .

Ismerősei szép reményeket fűznek a báró jövőjéhez; azt mondják, hogy kiváló államférfiú lesz belőle. Adja Isten, hogy a jóslat — beteljesedjék!

Szongott Kristóf.

Világosító-Szent-Gergely napja és a naptár-kiadók.

Folyóiratunk egyik munkatársától a következő indítványt kaptuk:

Az örmények nemzeti védő szentjének, Világosító-Szent-Gergelynek az ünnepe megtartását, mint mozgó ünnepet a pápai kúria a mindig pünkösöd után következő negyedik szombatra rendelte. (Az idén jún. 14-re esett.) Mintegy 50 évre visszamenőleg ez az ünnep jún. 6. és júl. 28. között mozgott, melyről azonban, mint a hazafias magyar-örmények hittérítő nagy apostolának évről-évre megújuló emlékezetéről, hazai kalendáriumaink a mai napig egyáltalán tudomást se vettek; pedig az 1672-ben beköltözött örménység az orthodox naptárt a Gergely-naptárral — Rómával való egyesülése után mindjárt — fölcserélte.

Ezennel tisztelettel fölkérem tehát az „Armenia“ szerkesztőségét, hogy a naptár-kiadó vállalatokat körlevélben sürgősen megkeressen sziveskedjék, hogy a millénium emlékére Világosító-Szent-Gergely napja már a jövő évtől kezdve az összes magyarhoni naptárakban megjelöltessék.

A NAP.

(KÖLTEMÉNY ÖRMÉNYÜL).

Արևը.*)

Կրսզանք քո ծնունդայինները,
Մեր սիրուն բարերար, արև,
Եւ եթէ իրիկուն կուգայ,
Կ'ըսենք քեզ ամէն օր բարև:

Եւ ուրիշ օր նորէն ողջոյն
Կ'ըսենք քեզ, մեր սիրուն արև,
Շնորհակալ ենք քեզ ամէն օր,
Ջննք քսեր դեռ վերջին բարև:

Լոյս կուտաս դուն մեզ, տարուժիւն
Եւ կեանքը կուտաս արդարև:
Տարիներ կ'անցնին եւ կրճատ
Միշտ նոյնը, մեր սիրուն արև:

Տեսնք եւ շին-Հայաստանը,
Մեր սիրուն բարերար, արև,
Տեսնք եւ Հոյկը, ով ինչու
Ըսել եւ սցս օրուն բարև:

Սու ամպեր կը տեսնու ՚իմայ
Միշտ նայոց աշխարհին վրայ,
Ջննք գիտեր, ինչ պիտի ըլլայ
Ըրքատ նայ ազգին ազազայ:

Բայց նայեր, ինչպիսի մը ունիմ,
Կարծեմ, իմ ծայրը կը լսէք,
Ըրզարներ, մի յուսատիրք:
Կըրնե՞ր միշտ աղօթեցէք!...

Ըրգիքք ոյժ կուտայ ձեզ եւ
Պիտի գայ մէկ անգամ վարկեան,
Երբ նորէն յաղթող կը լինի
Կիւցազն մը, նոր Մամիկոնեան:

Դուք էք ով օտարութեան մէջ
Չիմուողներ քրիստոնէութեան,
Եկ, ով, նոր դիցազն նաւաղի
Ըզատիչ նոր Մամիկոնեան!

Ղուկաս Բաղդուզանեան.

Arjevė.

Gëszkánk kha dsarákájthneré,
Mjer szirun párerár, árjev,
Jev jethe irigun guká,
G'ësenkh khjez ámen or párjev.

Jev uris or naren vaghesujn
G'ësenkh khjez, mjer szirun árjev,
Snarhágál jenk khjez ámen or,
Cshenkh ëszer ter vercsin párjev,

Lujsz gudász tun mjez, dákhuthiun
Jev gjánkhé gudász ártárjev,
Dárinjer g'ánczhnin jev gémenász
Misd nujné, mjer szirun árjev.

Deszer esz Hin-Hájásztáné,
Mjer szirun párerár, árjev,
Deszer esz Hájgé, ov incshu
Észel esz ájsz orván párjev?

Szjev ámbjer gé desznusz himá
Misd hájaczh áschárhkhin vérá,
Cshenkh kider, inesh bidi éllá
Ághkhád háj ázkin ábaká.

Pájczh hájer chéntir mé unim,
Gárdzem, im czájné gé lészekh,
Ártárnjer, mi huszáhádik:
Gérelav misd ághothecezh!...

Ághothkhé ujzs gudá czjez jev
Bidi ká meg ánkám várgján,
Jerp naren hághthagh gé lini,
Tiuczáz n mé, nor Mámigoneán.

Tukh ek ov, odárutheán mecs
Zinvarnjer khriszdaneutheán,
Jeg, ov, nar tiuczáz n hávákhi,
Azádiesh, nar Mámigoneán.

Budapest. Patrubby Lukács.

*) Gyászoljuk sugaraidat, kedves jóltevő napunk, és ha beáll az est, minden nap köszöntést mondunk neked. — És más nap újra üdvözlétet mon-

† Száva Alajos bányatanácsos.

Május hó 18-án temették el az ismerősök és rokonok nagy részvétele mellett Gyulafehérvárt Száva Alajos nyugalmazott bányatanácsost. Boldogult a csik-szépvízi Száva-családból származott; 1823. áugusztus 23-án született. Atyja és testvérei kiterjedt kereskedést folytattak Oláhország-, Lengyelországban és Bécsben. Egytől-egyig értelmes, tekintélyes emberek voltak. A testvérek közül egyedül ő lépett hivatalos-pályára. Iskoláit Csik-Somlyón, Kantában és Kolozsvárt végezte jeles eredménnyel. Kolozsvárt tanulta a jogot s innen Selmeczre ment a bányászati akadémiára. Hivatalos pályafutását Gyulafehérvárt kezdte meg a kincstári pénzverőnél. Gyulafehérvárt 1871-ben feloszolván a pénzverő-hivatal, — Körmöczre került s itt haladt fokenként előre a helyettes igazgatói állásig. Már csak napok kérdése volt, hogy a pénzvevő-intézet igazgatója legyen, midőn szeméinek gyengesége miatt 1882-ben nyugdíjba lépett felebbvalóinak akarata ellenére. Lelkiismeretes ember lévén, nem akarta kötelességeit — mint főnök — mások segítségével betölteni. Hü és hasznos tevékenységének jutalmául ugyanekkor a bányatanácsosi czímet kapta. Felesége — Lukács Johanna — unokatestvére volt néhai Lukács Béla miniszternek. Házassági kapocsnál fogva összeköttetésben állott a Lukács és Gajzágó családokkal. Gajzágó Salamonnal benső baráti viszonyban volt; Lukács Béla pedig, a ki

---

dunk neked szeretett na unk. Megköszönjük minden nap (jótetteket); de még nem mondunk utolsó köszöntést. - Világosságot adsz nekünk, melegséget és valóban adod az életet; az évek mulnak és te ugyanaz maradsz kedves napunk. — Láttad O-Örményországot szeretett, jöltevő napunk; láttad Háig-ot, oh miért mondottál az nap köszöntést? — Most folytonosan sötét felegeket látsz az örmények földje felett. Nem tudjuk, milyen lesz a szegény örmény nemzet jövője. — De örmények, kérésem van (hozzátok), gondolom hangomat meghalljátok. Vételtelenek, ne essetek kétségbe, hanem viselve (a szenvedést), mindig imádkozzatok! Az imádság erőt ad nektek . . . és egyszer eljön a perc, mikor újra győztes lesz egy hős: az új (Vártán) Mámigoneán. — Ti vagytok, oh, ott az idegenségben, a keresztséghez harczosai. Jöjj el oh, új hőse a hitnek, te szabadító, új Mámigoneán!

gyermekéveinek egy részét nála töltötte, mindig nagy hálával viseltetett az ő Száva bácsija iránt. Vendégszerető házánál megfordultak püspökök is, mint Haynald és Lönhárt. Nagy összeköttetései révén sok szegény hivatalnoknak tett szolgálatot.

Násreddin perzsa sah 1874-ben, a magyar pénzügyminiszter közvetítésével Gajzágó Salamon által meghívta Teheránba a perzsa állami pénzverő berendezése céljából 5 évre hivatali főnöknek tizenhétézer frank évi fizetéssel; azonban neje betegeskedése miatt e meghívást nem fogadta el.

Istenfélő ember volt, hű barát, szolgálatra kész jótévő; az igazi patriárkhális kornak egy visszamaradt alakja.

N.

Az örmények elterjedése ázsiai Törökország- és Transkaukasusban.

— Selenoy alhadvezér és Seidlitz után. —

A nagy politikai jelentőség, melylyel az örmény kérdés bír, igazolhatja azt, hogy mi, tisztelt olvasóink figyelmét Selenoy orosz alhadvezér azon munkájára, mely 1895-ben Szt-Pétervárott jelent meg, irányítjuk. A fordítást Seidlitz orosz császári államtanácsosnak köszönjük, ki azt következő szavakkal vezette be:

„Vital Cuinet munkája, *La Turquie d'Asie, Geographie administrative, statistique, descriptive et raisonnée de chaque province de l'Asie Mineure* (4 kötet; Paris, E. Leroux, 1891—94), mely Selenoy hadvezérre nézve főforrásul szolgált, az örmények elterjedéséről Kis-Ázsiában szóló és előttünk fekvő értekezéséhez, — az egyes vilayetekhez csatolt táblázatokból merített statisztikai adatokból van összeállítva, mely adatokat szerző munkájának kiadását megelőző 12 év alatt nagy idő- és pénzáldozattal tett többszöri kutató-utazásai közben ő maga a helyszínen ellenőrizte is . . .”

„Ha valaki hivatott volt Cuinet műve és más idézett hiteles források alapján illetékes ítéletet mondani Kis-Ázsia örmény lakosságának számbeli viszonyairól, akkor a jelen értekezés szerzője az. Selenoy hadvezér, az orosz császári földrajzi társaság kaukázusi osztályának alelnöke, volt az orosz biztos 1865, 1866 és 1867-ben a csecseneknek Erzerumba és Török-Örményországba történt áttelepítése alkalmával...“

A legtöbb örmény a következő 9 vilayetben (kerület) lakik: Erzerum, Bitlis, Ván, Mámuret-ül-Asis, Diárbekr, Sivás, Trápezunt, Aleppo és Ádáná. (E dolgozat Trotter őrnagy, ki Erzerumban konsul volt, Cuinet és a konstantinápolyi örmény patriarkha adatait használja. E dolgozat szerint is legmegbízhatóbbak a patriarkha adatai: „A patriarkha ismerheti, sőt ennek jobban kell ismernie községtagjainak [hiveinek] számát, mint bárkinek“ [Dem armenischen Patriarchat kann und muss die Anzahl seiner Gemeindeglieder besser als irgend jemandem bekannt sein]).

I. Vilayet: Erzerumban van 120466 örmény; ebből az erzerumi sandsákban 77443, Erzingánban 34518, Bajazetben 10505. II. Vilayet: Bitlis 131390; ebből Musban 55365, Ginds 12964, Sert 30152, Bitlis 32909. III. Ván 79999, Sándsák Hekkiári 15000, Ván 64998. IV. Diárbekr 79129. Diárbekér sandsákban 32373, Argora 18150, Márdin 28606. V. Mamuret-ül-Asis 69718. Chárput 45348, Malatia 16200, Dersim 8170. VI. Sivás 170433. Sivás 63868, Tokat 37919, Ámásia 50600, Kara-Hissár-Sárri 18046. VII. Trapesunt 47200. Trapesunt 21435, Samsun 18465, Lásistan 5000, Gümüs-Háne 2200. VIII. Aleppo 49032. Aleppo 30476, Márás 12419, Urfa 6437. IX. Ádáná 97450; Kosán 28084, Dsebel-i-Bereket (Adana) 69366. X. Angora 94298, Josgát 31041, Kaisarie 48639, Kirser 346, Ángorá 14218. Tehát Török-Örményországban, Kurdistánban és keleti Kis-Ázsiában kereken 939000. XI. Konia 9800. XII. Kastamuni 2647. XIII. Ismid 48635. XIV. Konstantinopel 38393. XV. Brussa 88991. XVI. Bigha 1688. XVII. Smirna 15105. XVIII. Archipel (Thasos és Samos nélkül) 38. XIX. Kreta (1887) 24.

Nyugati Kis-Ázsiában és Kretában kereken 205000.
Összesen: 1,144 000.

Trankaukasia. Tiflis (kormányzóság) 211743 (24⁰/₁₀₀) örmény; Eriván (kormányzóság) 375700 (56⁰/₁₀₀); Kars vidékén 37094 (21⁰/₁₀₀); Kutais (kormányzóság) 16399 (1·8⁰/₁₀₀); Csernomorsk (kerület) 2077 (6·8⁰/₁₀₀); Elisabethopol (kormányzóság) 258324 (35·4⁰/₁₀₀); Baku (korm.) 55459 (7·8⁰/₁₀₀); Dagestan vidéke 1054 (0·2⁰/₁₀₀); Sakataly kerület 521 (0·6⁰/₁₀₀). Összesen: 958371.

Az eriváni kormányzóságban 56⁰/₁₀₀ örmény van. Dr. A. Petersmanns Mitteilungen aus Justus Perthes' geographischer Anstalt. Herausgegeben von Prof. Dr. A. Supan 42. Band, 1896).

Sz. K.

Nők a tudomány terén.*

A férfi- és nőnem társadalmi s gazdasági egyenlősége, jelszava a jelenkornak. Egyik fél előtt se legyen a tisztességes munkatér elvben elzárva; nemcsak minden férfiúnak, de minden embernek legyen képessége szerint való foglalkozása, minden tehetség tevékenysége szerint nyerjen jutalmat.

Minden modern államban dolgozni kell a nőnek, legyen az asszony vagy leány, ha fizikailag vagy erkölcsileg tönkre jutni nem akar. Ma már nemcsak nők túlnyomó száma, nemcsak a szükség hajtja őket munkára, hanem egy mély erkölcsi érzés: az ideális kötelesség tudata családjával szemben; nem akar annak tétlen, étetett tagja lenni, s nem kevésbé ösztönzi önerejére való büszkesége — maga teremti meg létfeltételeit.

Tanítónői állásoknak, nálunk a polgári körök, már túlságosan is nagy előnyt adnak. Hogy ezeken és hasonló téren mily eredménnyel működnek a nők, azt bizonyítják tények és a tapasztalat. E helyen nem feladatunk erről beszélni. Térjünk a nők tudományos képességeire, melylyel szemben még mindig nagy a bizalmatlanság, daczára

* A „Nemzeti nőnevelés” című folyóirat 1902. ápril havában megjelent száma után.

a gymnásiumon és egyetemen már nálunk is felmutatott eredmények.

Örvendetes tény, hogy mindig több és több egyetem promoveál nőket s újabban nemcsak az orvosi, de filozófiai és jogi pályára is készülnek a nők. Előttünk, magyar nők előtt Wlassics Gyula ő excellenciája lett a világosság apostola, ő jött, s megnyitotta előttünk a tudomány kapuit.

Évszázadokon át bebizonyították a nők, hogy az orvosi praxis tulajdonképeni elemök, nemcsak betegápolási hivatottságoknál fogva, hanem tudományos képzettségök által.

Még a régi ókorban is voltak nőorvosok. Bodnen Marczel francia író irt egy történelmi monografiát, mely szerint az első híres nőorvos Artemisia Karia királynője volt. Utána Teana Pythagoras felesége, ki a tudományok többi terén is kivált, különösen a filozófiában.

A görögöknél Arita Eskulap papnője tünt ki, kiről azt mondják, hogy egy vaknak látást adott. Ezek, magoktól tanultak. Az első nő, ki az orvosi tanulmányokat iskolában végezte, Agnodita egy atheni nő volt, ki még Kr. előtt az első században élt. Hogy célját elérje, férfiruhába öltözködött s így járt, míg el nem végezte tanulmányait. Orvostársainak irigysége folytán perbe került s itt bevallotta női voltát, minek következtében ellenfelei azt követelték, hogy az athéni törvények értelmében, melyek szerint a nő rab, tehát nem lehet orvos — praxisa elvétessék. Athen előkelő asszonyai azonban felölelték a „nő ügyét,“ lelkesen pártolták, s ki is vitték egy új törvény hozatalát, mely megengedi a nőnek az orvosi praxist! Ez volt az első hivatalos elismerése a nőorvosnak.

A legujabb statisztikai adatok szerint ma, 7000 nő működik mint orvos. Ezek közül egy-két példát hozunk fel. Jane Kimmell Garver, kinek Pennsylvániában, hivatott szakkörök előtt tartott felolvasása: „átöröklés“ („Erblichkeit“) általános figyelmet keltett, férje halála óta vezető orvosa Härrisburgban az állami tébolydának. Erről az asszonyról mondják, hogy élő bizonyítéka annak, hogy a hivatásban élő nő nem vész el a családnak; mert háza hozzátartozóinak kedvencz gyülekező helye s gyermekei

jobban s gondosabban neveltek, mint akármelyik más asszonyéi.

Dr. Melik-Begláriánnak, ki egy ősrégi fejedelmi örmény család ivadéka, Talis falu a szülőhelye a Kaukázusban. Otthon, a mint az szokás gazdag örményeknél, gondos nevelésben részesítették; azután a líflisi leánygymnáziumot végezte, honnan Bern és Lürichbe ment, hol befejezte tanulmányait. Hazájába térve, óriási praxisa volt; messze távolból jöttek a betegek, úgy, hogy gyakran 70-et, de 15-nél soha se kezelt kevesebbet egy nap. Tanulási szomja újból kihozta hazájából, s Salzburgba jött, hol az ismert dr. Kersbaumer Róza mellett volt assistens. Visszatérve hazájába, megalapította az első örmény kórházat. Kersbaumert pedig Pétervárra hívták, hol mint a szemgyógyászat tanára működik.

Li-Hung-Csang-nak, a közelmúltban elhalt híres államférfiúnak is, a Filadelfiában végzett Hu-King-Eng volt az orvosa. E fiatal nő, minden külföldi benyomás mellett, hű maradt nemzeti viseletéhez. Most egy női kórházban működik.

Hogy milyen áldásos a nőorvosok működése, azt legjobban a közel Bosniában látjuk, hol a mohamedánnök sajtászerű, korlátolt és nehezen hozzáférhető életmódjuk következtében, csak nők által befolyásolhatók hygieniailag. Kállayné ő excellenciájának avatott tolla szépen ír e tárgyról, az ott működő dr. Kek Bohuslav és Krajevská Theodora jelentéseinek alapján.

(Pancsova)

Pozmán Jolán.

A MACYARORSZÁGI ÖRMÉNYEK ETHNOGRAPHIÁJA.

Irta: SZONGOTT KRISTÓF.

— Tizenegyedik közlemény. —

Elmult harmincz év. Heródes meghalt, a gyermek, Jézus Egyptomból visszatért Zsidóországba, hol nőtt és gyarapodott Isten és emberek előtt kedvességben. Aztán elérvén teljeskorát, teljesíteni kezdette isteni hivatalát. Válogatás nélkül prédikált mindenkinek és tanította az élet útját;

de végre nemzetfelei kiolthatatlan gyűlöletének és irigységének lett áldozata: a Golgotha hegyén keresztre feszítettett. Figyeljünk az üdvíratra.

„Vitetik vala más két gonosztevő is ő vele, hogy ki végeztessenek. Egyik pedig a latrok közül, kik ott függenek vala, káromolá őt, mondván: Ha te vagy a Krisztus, szabadítsd meg tenmagadat és minket is. Felelvén pedig a másik, feddé őt, mondván: Te sem féled az Istent, holott ugyanazon büntetés alatt vagy. És mi ugyan igazságosan, mert cselekedeteinkhez méltó díjt veszünk; de ez semmi gonoszt nem cselekedett.“ Szent Lukács evangéliuma 23 r. 32, 39, 40, 41.

Oh csodálatos találkozás! Ez a gonosztevő, ki a másikat feddette, nem más, mint Dizmász, a rablófőnök, ki harminczhárom évvel előbb az arab hegyek egyik veszedelmes szorosában oly nemeslelkűen védelmezte az Isten Fiát és ki Jézus szenvedésének évében elfogatván, gonoszságaiért a Golgotha hegyén a világ Megváltója mellett kereszthalállal lakolt.

„És (a jobb felől levő) mondá Jézusnak: Uram! emlékezzél meg rólam, midőn országodba jutsz. És mondá neki Jézus: Bizony mondom neked, ma velem leszel a paradicsomban.“ Szent Lukács evang. 23 r. 42, 43. (Az „Árévélek“ után eredeti örményből).

2. Fejezet. A falúsi örmény hagyományból.

Az örményországi falúsi örmény ember ezeket mondja: Isten, Ádám eleste után, angyalt küldött, hogy ez tanítsa meg az első embert földművelésre. Midőn az angyal azon tanakodott, hogy melyik állatot fogja be az ekéhez, ezek egyike így böggött jész, jész (*uu*, örmény szó, jelentése: én); azért ez az állat jész (*ua*, ökör) nevet kapott.

Mária azután, hogy Egyiptomba futott az isteni kisértéssel, megfűrösztette Jézust; azon háznál, hol a szent család szállva volt, gyermekek is voltak; ezek alig érintették meg a fürdővizet, azonnal megfehéredtek. Látta a nagynya, hogy mily csodálatos módon fehéredtek meg unokái, azért gyapotot vett elő, és evvel fogta fel az alvó

Jézus arczáról az izzadságot; a gyapotot azután kiszűrte egy kis edénybe... és eltette. Idő múlva e kis edény egy örmény egyházi személy kezébe került, ki azt Ecsmiádzinbe vitte; evvel csinálták az örmények a „meron“-t (*μύρον*, chrisma). A falúsi örmény hiszi, hogy a meronban (bér-máláskor használt szent olaj) Krisztus izzadsága van.

Az árvácska (virág) mellett haladt Krisztus, de ez nem szívesen látta Őrát; azért átok fogta. E virág nyaka azóta görbe és élete csak néhány napig tart.

Az örökzöld mellett haladt Krisztus, és ez magát meghajtva imádta Alkotóját. Őrunk megáldotta e növényt; az örökzöld nem hervad el.

Meg akarta Krisztus nézni az öszvért, de ez állával félretaszította; e naptól kezdve nem csikózik az öszvér.

Szállást kért Krisztus egy háznál, az asszony kelletlenül fogadta be; de a férj, ki nemsokára hazajött, nemcsak vidor arcot mutatott, hanem jól meg is vendégelte. Éjjél tájban nyugtalankodni kezdett a kis gyermek. A szülők mindent elkövettek, hogy a gyermeket lecsendesítsék; de mert fájdalma nőttön-nőtt, még jobban sirt. Krisztus erre ölébe vette a gyermeket, és egy imát mondva meggyógyította. Az örmény anyák, ha gyermekeik sírnak-rínak éjjelenként, most is mondják ezen imát.

Judás elárulván Krisztust, elment hogy akaszsa fel magát. Sietve-sietett, hogy mikor Krisztus szétrontja a poklot, ő is üdvözölhessen. De az ördögök megtudták szándékát; azért lábai alá bujtak és három napig vállaikon tartották, hogy meg ne fuladjon. Az áruló végre önmaga fojtotta meg magát, de már későn. Krisztus halottaiból akkor már feltámadott.

Czigányok készítették a keresztrefeszítéshez szükségelt szegeket; de loptak a vashól; ezért átok érte őket: hazátlan-házatlanul bolyongnak szerteszét. (Ez a hagyomány megvan a hazai örmények között is!).

Hét hegyből vett az Isten földet és hét folyóból vizet — és e gyurmából (sár, örményül: sághách) alkotta Ádám testét, a maradékból pedig az aranyat — és az emberek szeretik ezt a fölöslegest. Éppen mikor Isten Ádám fejét idomította, közeledett ehhez a ló és mihelyt megtudta,

hogy egykor Ádám megüli, megrugta és elfutott. A ló patája Ádám lábát kimélyítette. Minden ember lábán megvan e mélyedés.

Midőn az Atya-Isten már megalkotta Ádámot, ennek gondviselését a Fiú-Isten vállalta magára, a Szent-Lélek pedig lelket és életet adott neki.

Isten szerette Ádámot, egy főangyal ellenben irigyelte annak sorsát. — „A tegnapi főreg nálamnál jobban szeretetik“ mondá a főangyal és esztelen indulat vett rajta erőt; nem teljesíté a tiszteletet, melylyel Teremtőjének tartozott. Isten levette ezt az angyalt és társait az égből; — ezekből lettek az ördögök.

Megesküdött a sátán, hogy Ádámot is az ő sorsára juttatja; a kigyó képében hozzája közeledett és rábeszélte, hogy egyék a tiltott fának gyümölcséből. Nem ment le a gyümölcs, hanem torkán akadt; de erőlködve mégis lenyelte a vétek ezen oltóját. Most is ott a kinövés az ember nyeldekülőjén, mely Ádám-almájának nevezetik.

Azon nap, midőn Ádám a paradicsomból kiüzetett, ment le első ízben a nap. Ádám még nem szokott meg a sötétséggel — és elaludt. Álmában a keresztben látta Krisztust. „Kereszt, segíts rajtam“ kiáltással felébredt. Ádám ezen álma az örmény abc „chács okneá incz“-ra emlékeztet. Sötét volt, sirt midőn felébredt az első ember; de a sátán bátorította őt, hogy hoz ő világosságot, ha Ádám is visszonozza e tettét valamivel. Ez tehát az ördög tanácsolására kezével a köre üt s „mit én csináltam, tied legyen“ szavakkal neki adja kéziratát. — Újra beállott az éj és sötétség borította az egész világot. A vigasztaló sátán mondá, hogy kövesse őtet; már hajnalodott, midőn a sátán Ádámnak világosságot akart hozni — és e naptól kezdve a korány idején egy csillag tűnik fel az egen... És azóta valamint a hajnalcsillag, úgy a sátán is „Lucifer“-nek (világossághoz, *φωσφόρος, ερημωτής*) nevezetik.

Hollóvá változott a sátán és más hollóval verekedni kezdett, miközben ennek nyakát egy fekete, éles kövel levágta. Káin is ilyen kövel vágta le Ábel nyakát. A falúsiak, kik a kovát sátán teremtményének nevezik, a hol csak látják e követ, dirib-darabra törik azt.

Cziprus-fából készítette Noé bárkáját. Fához ütödvé kilyukadt a bárka és a kigyó úgy kitöltötte a lyukat, hogy egy csep viz se hatolt bele. Noé meg akará őt azért jutalmazni és miután megtudta, hogy a kigyó legjobban a vért szereti, a szúnyognak meghagyta, hogy szerezzen vért. A szúnyog embervért vitt Noéhoz, de a fecske megtámadta és nemcsak a vért vette el tőle, hanem még nyelvét is kitepte. A szúnyog, mivel nyelv nélkül tért vissza Noéhoz, mit sem szólhatott. A kigyó e naptól kezdve a fecske fészke után leselkedik; azért készíti a fecske a fészket az emberek házai közelében.

Khám arca akkor feketült meg, midőn atyja (Noé) megátkozta. A fekete arczú emberek és az arabok mind Khám törzséből valók.

Borjút ölt Ábrahám áldozatul, a maradványt pedig a földbe temette, melyből szőlő hajtott ki.¹⁾

Aranyat és ezüstöt olvasztott Áron, hogy bálványt csináljon; de az olvadék mindig kereszt alakot öltött; azért a zsidók azokat összetörték; mihelyt azonban ördög-főt ábrázolt, imádták azt. Lejött Mózes Szinai hegyéről és látván a bálványimádást, földhöz vágta a parancs tábláit...

Folytonosan veszekedtek egymás közt a kutyák; Salamon egy iratot adott nekik, mely ügyüket rendezte; a kutyák az iratot a macska őrizetére bízták; de nemsokára a vitás kérdés elintézése végett elkérték azt, mivel a macska az iratot a hijazatra tette, az egerek azt összerágták. — A kutyák azóta üldözik a macskákat és ezek az egereket.

A három bölc (király) egyike Krisztust csecsemőnek, a második ifjúnak és a harmadik öregnek látta... és midőn álomlátásukat egymásnak elbeszélték, csodálkozva vették észre, hogy a bíbor vászonná, az arany-ezüst töménytartóvá és a drágakövek fövénynyé változtak.

Kevés híja, hogy el nem fogták a zsidók Józsefet és Máriát, midőn Egyiptomba futottak. Egy barlangba rejtöztek el, melynek nyílása elébe egy pok rögtön hálót szőtt;

¹⁾ Az örményben borjú és szőlő: vërth *nrθ* hasonlakú szavak; úgy látszik, hogy a latin vitis (szőlő) és vitulus (borjú) is egy tőből eredt.

az üldözők látván a hálót, be nem mentek. Krisztus és szülei futásukat folytatták és egy ember mellett haladtak, ki szántott. Jöttek az üldözők is, a szántó-vető ezek kérdezősködésére így válaszolt: „Még a szántáskor láttam a menekülőket.“ Mivel pedig a vetés most már meg volt érve, — visszatértek.

A Jordán vizében épen azon helyen kereszteltetett meg Krisztus, a hová rejtette volt el a sátán Ádám kéziratát; ráállott az Üdvözítő és lábai alatt porrá zuzódott.

Egy embernek se szeme, se orra, se keze, se lába nem volt és Krisztus — meggyógyította őt. Jézus elfogatása után épen ez volt, ki az első pofot mérte jótevőjére. Krisztus megátkozta őtet; ez a háládatlan most is él és nyomorog (Bolygó zsidó).

Pilátus a vizet, melylyel kezeit mosta, a zsidók fejére öntötte; e naptól kezdve kopaszok — a zsidók.

Krisztus keresztfája pálmafából volt készítve.

Midőn Krisztus mennybe ment, a vizek megszűntek folyni, hogy lássák a felmenetelt; az ég megnyílott, — hogy bemehessen Jézus. E nyílás: a tejtű.

Öszvéren vitte Keresztelő-Szt-János testét Világosítónk (Szt-Gergely) Khorke-szárba; de szembejöttek a ördögök, melyek „tünjenek el az ördögök, távozzék el a pokol“ kezdetű imájára mind elszéledtek. Azon a helyen, hol az öszvér térdelt, zárdát kezdett építeni a Világosító, de a mennyit nappal építettek, éjjel mind széthányták az ördögök. Szt-János összegyűjté ezeket az ördögöket és a zárda közelében bebörtönözté őket; e hely még ma is „Tévdun“-nak (Ördögháza) neveztetik. Egy sánta ördög nagyon kérte a szentet, hogy bocsássa ki, mert mindennap kitakarítja a zárda sütökemenczéjét és a hamút el viszi Phérepáthmán-ba (Sáth-el-Árab).

Még csak két napi útja volt és Nicaeába ért volna szent Aristaces (Világosító-Szent-Gergely fia); de egy faluban a görögök megsértették lovának nyakát, hogy késsék el a zsinatról (Nicaea, 325 év). Aristaces meggyógyította lovát és útját tovább folytatta. A szent atya nem akart a görög étkekből enni, hanem felszántotta a tengert. A tengeren a barázdák még most is látszanak . . .

3. Fejezet. A falúsi (ázsiai) örmény rejtélyei.

Ha nyitva van születésekor a gyermek keze, nagy korában — könyörületes, ha zárva van — fősvény lesz. Jó napon született gyermekből — jó és rossz napon született gyermekből rossz ember lesz. Azokból a gyermekekből, kik szombaton születtek, rossz emberek lesznek.

Mikor az első ember Isten kegyelméből kiesett, egy bokorba hullott. Ezért mondják a szülők kis gyermekeiknek: „Bokor alatt találtunk téged.“

Ha fiú gyermek születik, a bábaasszony azt az anya mögé, de a leányt elejébe teszi. A szülő-anya párnája alá kardot, szablyát vagy vasat tesznek.

Mihelyt — keresztelés után — hazavitte a bábaasszony a gyermeket, azt előbb szitára, azután a földre, végre a bölcsőbe teszi.

A bemutatás után való nap hajnalhasadtakor a forráshoz megy az anya, ott megáztat egy darab kenyeret és a forrás mellé helyezi azt; még tesz reá egy hagymát is. Mindezt vigyázva cselekszi, hogy senki se lássa.

Hét ötvöstől vesz ezüstöt az anya; „chézém“-et csináltat abból és a gyermek bal fülébe aggatja azt; hét kovácstól vesz vasat és az ebből készült „toz“-t nyakába teszi, hogy a gonosz-szellem ne nyulhasson gyermekéhez.

Mikor már egy-két fog mutatkozik a gyermek szájában, az anya vászon-darabra ülteti gyermekét és egyik felől fésűt, másik felől ollót tesz melléje, fejére pedig malozsát, forrázott buzaszemeket és a t. hint. A körülötte levő nagyobb gyermekek vetekedve kapdossák az ennivalót. E szokás „széglávorig“ néven ismeretes.

Az ara, kinek szülei élnek, ő maga szitálja meg a lisztet, melyből a menyegzői kenyér készül. A völegény fej-koszorúját lársai készítik, és hétszinű selyemmel himezik ki; barátjai pedig, midőn menyegzőre jönnek, zseb-kendővel érintik a völegény derekát.

A násznagy — menyegző alkalmával — a menyasszonyt az após elébe viszi, ki hétszer kapcsolja össze, és bontja ki annak övét; a menyasszony pedig hétszer megcsókolja apósának kezét.

Mikor a nászmenet a templomhoz ér, a vőlegény egyik barátja, kitekeri a menyasszony atyja házából hozott madár nyakát. Ha a pap hozzákezdett a szertartáshoz, a násznagy, a menyasszony és vőlegény ruháin levő kapcsokat kissé kioldja.

Más-más úton megy a vőlegény és menyasszony esküdni és szintén különböző úton térnek haza az egyházból. A vőlegény háza előtt az arát az anyós fogadja, kinek kezében liszttel telt edény van; a menyasszony belemártja kezét és ráüt az ajtó homlokára (felsőküszöb). E szokás után hét gyümölcsöt vet az anyós a menyasszony fején át — és bebocsátja. Erre az újpár hétszer megkerüli a tűzhelyet; kerülés közben egyikök hét-hét gyümölcsöt, egy asszony pedig malozsát dob a gyülekezet közé, a násznép kifogja a feléje dobott csemegét.

Menyegző előtt való nap czimbalom- és trombitászó mellett viszik a vőlegényt egy forráshoz, hol egyik barátja a vőlegény atyja házából hozott madár nyakát tekeri ki. Egy poharat megtölt háromszor vízzel a vőlegény és visszatölti a forrásba, a negyedik pohár tartalmát kicsinyenként a sokaságra hinti, mely tánczolva-dalolva haza kíséri ötét.

Királyné és király a neve a menyegző napjaiban a menyasszonynak és vőlegénynek, mely utóbbi mindig kardot visel oldalán. Menyegző után a menyasszony leplét és a vőlegény kardját egy szekrénybe teszik, a koszorút pedig felviszik a hijazatra. Ezek a koszorúk onnan felülről nézik évek, sőt századok mulva is a falúsi élet keserűségeit, miért ők is elkeserednek és színeiket barna-sötétre változtatják; némely koszorúk elromlanak, mások a hulladékok vagy a düledékek közé kerülnek és romjaink „máne, thekez, pháesz“-ét hangoztatják.

A falúsiak általában leborotváltatják fejök tetejét és e hajzatot töménnyel megfüstölve a templom fala alá vagy más helyre rejtik. A hajhulladéokra rá nem lépnek. Ha kigyóbört találnak, a főveg alá, a haj közé dugják azt.

A kihuzott vagy kihullott fogat az ajtó sarka mögé teszik el; körmeiket nem vágják le. A köröm-darabokat e szavakkal ássák el: „Menj itéltre, keres magadnak

helyet.“ A körmön a fehér petty — jót, de a más színű — rosszat jelent.

Ha viszket a tenyér — pénzt ad ki a tulajdonos. Mikor a csillag pislog, — valaki beteg. Mikor a kutya vonit, vagy a harangozó a gyászpadoat megüti, vagy a futócsillag fénylik, — valaki meghal . . .

A manó szót csak a falúsi leányok, asszonyok veszik ajkaikra, midőn a férfiakat szidni akarják.

Azok, kik szombaton vagy ünnepnap hálnak meg, ártatlanok. Az az ember, kinek kedves halottja van, pl.: neje, anyja vagy nővére halt meg, levágja saját haját és azt a szemfedő alá, a halott keblére teszi. Ha a halott pap volt, a tolvajok igyekeznek kis ujját levágni, hogy azzal a házak és ládák zárait kinyissák.

A falúsiak megfüstölik a halott füleit, száját és orrlyukait, keblére emléket tesznek, és ha lehet még egy irott hymnust is. Ha temetés alkalmával a pap hátranéz, — mások is meghalnak.

Temetés után való második és hetedik nap töménytartót visznek az asszonyok a halott sírjára, valamint minden halálozási napon. Hét éjjel nem alszik ki a gyertya a halottasházban, szombat éjjel minden falúsi háznál halottí gyertya ég. Szerdán, pénteken és szombat este vizet nem isznak azon asszonyok, kiknek gyermek-halottjuk van és várják a csillagok feljöttét, hogy bőjtjüket megszüntessék.

Azok, kik éltökben gonosz életet folytattak, haláluk után — macskává, kígyóvá változnak. H. Cs. ághá, ki lelketlen uzsorás volt, — mint a Rághes körül fekvő falvak mondják — fekete kígyóvá változott.

A feltámadás napján karon fog minket az a két angyal, kik élet-körülményeinket felírták; aztán felolvassák naplónkat. Hajból készült hídon fogunk átkelni, a híd alatt ezer meg ezer hordóban gyanta ég. A híd inog, mert az ördögök huzzák azt; ha bünösök vagyunk, úgy beleesünk a hordókba . . . és tűz-golyók, láng-nyelvek, gyanta-füst, korom fogadnak minket . . . Oh!

4. Fejezet. *Örmény népbabonák — a keleti örményeknél.*

Bodenstedt a helyszínén: Örményországban följegyzett babonák közül a következőket említi útleírásában: Ha valaki kezét zsebedben tartja, nőd hűtlen lesz hozzád. — Ha egy nő, habár csak tréfából is, egy idegen férfi fővegét fölteszi saját fejére, az egész haja elhull. — A beteg szobájában mindig angyalok laknak. Ennélfogva minden belépőnek, mielőtt leülne, a beteg ágyán levő háromhuros hangszerből (melynek neve bálálájká) az angyalok kedvéért néhány hangot kell kicsalni. — Továbbá a szobának shawl-okkal és értékes szőnyegekkel kell diszítve lennie, hogy az angyalok azokon letelepedhessenek. — Istennek tetsző szokásnak tartják ők még azt is, hogy az angyaloknak időnként hűsítő szereket nyujtsanak, ha mindjárt csak kedveskedésből is, hogy némi jelét adják jóakarataknak; mert a láthatatlan angyalok földi táplálékra nem szorulván, elegendőnek tartatik: egy, czukorral, édes süteménnyel vagy gyümölcsessel telt tányért körülhordozni, magát a szoba minden szögletében mélyen meghajtani és a gyümölcsből egy keveset megízlelni. („Armenia“ 1889. évf. 252. lap).

5. Fejezet. *Népbabonák — a bukovinai örményeknél.*

Az egyházi és iskolai ügyeket egy tizenkét tagból álló, a „nemzettől“ 3 évre választott felügyelő-tanács — „hokápárczuthion“-nak nevezve — intézi el. Ezen tizenkéttagú tanács felügyel azon „áldozatokra“ is, melyeket a bukovinai örmények az év bizonyos napjain végrehajtani szoktak. Még a pogány korból maradt meg náluk azon szokás, hogy közadakozás folytán marhákat és juhokat vásárolnak és azokat bizonyos napokon ünnepélyesen leöletve, a húst a szegényeknek, a zsirt és bőrt pedig a papoknak adják. A pogány korban ezen áldozathozatal az örmény Ánáhid istennő tiszteletére történt, és változott címmel a keresztény korba is átment, hol mai napig fentartotta magát a bukovinai örmények körében. „M á d á c h“-nak hívják az ilyen áldozatokat, melyek az év következő

napjain hajtának végre: 1. Nagyboldogasszony napján Hácsgádárban; 2. december 29-én, Szt-Jakab napján, a „Szent-kereszt“-templomban; 3. Szt-Auxentius napján Zámkában; 4. Nagyboldogasszony napja (15. aug.) után következő vasárnapon Gura-Homoruluiban és 5. Szt-Joachim és Anna napján Hácsgádárban, a Prunkul-család költségén rendezve.

Ezen „mádách“-unnepek körül sok örmény népszokás és néphit vagy babona csoportosul, melyből itt fel is sorolok néhányat:

Ha a „mádách“-hoz megy valaki, úgy nem szabad az nap ennie, míg az ünnepély be nem fejeztetik, mert különben betegségbe esik; menetközben nem szabad hátrafordulnia, visszafelé nézni, mert akkor az ördögöt látja tánczolni és nagy szerencsétlenség éri őt. Magtalan asszony igyekezzék az áldozati állatok véréből, titkon néhány cseppet inni, hogy áldott állapotba juthasson. Hajadonok ezen vérrel, melyre szintén titkon szert tenni igyekeznek, kis czédulákra egy-egy férfinévet irnak. Ezen czédulákat éjjelre párnájuk alá teszik. Felébredvén, egy czédulát fejük alól kihuznak; a mely név a czédulán áll, az lesz a hajadon jövődöbeli férjének neve. A ki ezen, titkon elcsempészett vérrel mossa az arcját, szép lesz. Ha valakinek álmában egyik vagy másik elhalt rokona gyakran megjelenik, úgy az illető ássa rokona sírhantjába az áldozati állatok egy csontocskáját: akkor nem fog többé álmában megjelenni. Ha az áldozati állatok leöletésök előtt nyugtalanok, bögnök stb., ez akkor jó jel, mert az emberek jóléte, vagyona azon évben gyarapodni fog; ha pedig nyugodtan viselik magukat, úgy ez valami bekövetkezendő általános érdekű, nagy szerencsétlenség előjelének tartatik. Említettük, hogy az áldozati állatok zsirja és bőre a papoké. Ha valaki ezen állatok szöréből néhány szálat magával hord, úgy az által megóvjá magát ragadós betegségtől; ha házi állatait néha-néha azzal megdörzsöli, úgy ezek mindig szépek és kövérek lesznek. S ha ezen állatok hulladékából (szőr, vér, csont stb.) valami részecskét a szántóföldre elás valaki, úgy ezen évben a föld gazdagon fog teremni. Hogy ezen, a bukovinai nem-egyesült örményeknél divó áldozatok a

pogány korban Ánáhid istennőre vonatkoztak, ki nemcsak a hold, hanem egyszersmind a termékenység és a szülés istennője volt, arra utal az a szokás is, hogy terhes asszonyok ezen áldozati állatok szőréből zsinort fonnak maguknak és ezt a zsinort testükön viselik, hogy szülésük annál könnyebb legyen. Ha egy hajadon ily szőröket titkon egy férfi ruhájához akaszt, vagy porrá égetve, annak ételébe vagy italába keveri, úgy ezt a férfit szerelemre indítja maga iránt; vagy ha az áldozati állatok véréből titkon italába kever. Mindezen babonák a régi pogány Ánáhid-kultus utolsó foszlányai, melyek mindamellet a népismére nézve nagy becsesel bírnak. A néphítnak vagy babonaságnak nincs semmi köze a valláshoz; lehet valaki mintaszerűleg vallásos s mindamellet szerfelett babonás. A babonát fékezni lehet, de kiirtani csak az utolsó emberrel lehet: a szalonban, a tudományban, a piacon, a konyhában, mindenütt ott kandikál; s a felett gúnyosan nevetni nem kell. A babonaság az emberi kedély egyik alkotó része, s a míg remény van a világon, addig babona is lesz.

Ilynemű babonák a bukovinai örményeknél főleg egyes böjti időszakokban összpontosulnak. Így pl. Szt-Szárkisz tiszteletére farsangkor tartott hét napi böjt idejében („Hisznágác”-nak nevezve), nem jó valami új munkához kezdeni, mert ez nem sikerül. Állatot eladni vagy vásárolni, szintén nem jó. Szt-Szárkisz a hajadonok védszentje; ez okból a bukovinai örmény lányok az ő tiszteletére szigorúan böjtölnek és ezen hét nap alatt, ha csak lehet, semmi egyebet nem esznek, hanem csak aszalt gyümölcsöt; az utolsó nap pedig lefekvéskor egy sós kenyeret. Ha ezt a böjtot ily módon megtartják, akkor Szt-Szárkisz-napját megelőző éjjelen álmukban megjelenik leendő férjük. S ha ekkor a hajadonnak csakugyan megjelenik álmában leendő férje, és ő ezen álom megvalósulását kívánja, úgy neki azonnal egy bizonyos dalt kell halkán eldunnyognia, mely így kezdődik:

Áh dëgháh, tu szjév székávör

Szághmoszé dzoczhid szovor;

Jéghánág g'észém ájn or,

Dunész gukász thákávör.

Ép úgy nem szabad új munkához fogni, fehérneműt mosni vagy fogni a Krisztus urunk születése tiszteletére

tartott 7 napi böjt alatt, melyet „Dzénunti bász“-nak neveznek. A ki ezen időben fon vagy mos, ahhoz az ördög jön és munkáját megtapogatván, azon egy vérvörös jegyet hagy hátra. Ezen és a 7 heti húsvéti böjtök (nagyböjt = miézd bász) utolsó estéjén, melyet „Dsirákálujsz“-nak neveznek, divatos a nálunk is Szilveszter-estéjén eszközölt „ólomöntés.“ A ki ezen az estéken vizért megy, annak nem szabad merítés közben a kútba vagy patakba hajolni, mert az ördög lehuzza a vízbe.

Szt-Jakab tiszteletére tartott hétnapi böjt alatt, melyet „Szurp Hágopá bász“-nak neveznek, éjszaka nem jó künn a szabadban járni, mert ez időben a boszorkányok tartják évi gyűléseiket. Gyermekek, mely ezen időben születik, nagyon szerencsétlen lesz egész életében. Ezen böjti időszak az év legrosszabb és legveszedelmesebb részének tartatik. Még a napfényben sem jó ezen idő alatt sokáig állani, mert gyógyíthatlan betegséget kaphat az ember. Ezen idő alatt a vérszopó vampyrok is járnak és az alvó emberek vérét szopják, kik aztán elgyengülnek és hamar elhalnak. A vampyrok kereszteleetlenül elhalt gyermekekből keletkeznek. Ezeket távol tarthatja magától az ember, ha ágyába foghagymát tesz és ágya alá egy kést szúr a földbe. Ugyanezt jó pünkösdkor is tenni; mert ekkor éjjel szintén rossz szellemek járnak-kelnek láthatlanul az emberek közt. Pünkösds első napján kora hajnalban a bukovinai falúsi örmény gyermekek virágot és zöld-ágot dobnak a folyóvizbe, hogy — a mint mondják — az év bőtermésű legyen. Azért a felnőttektől kalácsot és édességeket kapnak. Ugyanezt teszik a gyermekek, ha egy örmény lány férjhez megy. Télen örökzöld galyat és fenyőágot dobnak ily alkalomkor a vízbe és a menyasszonytól azért ajándékot kapnak. Ugyancsak a menyasszony azt a vén asszonyt is megajándékozta, ki a nászmenet megindulásakor egy nyitott lakatot dob egy kutba. Azt hiszik, hogy ha ez elmarad, úgy a menyasszony majd házasság életében vagy soha, vagy szerfelett nagy fájdalmak közt fog gyermeket világra szülni. Ugyanezen okból egy patkót is tesznek a kapu elé, mely patkóra a menyasszony akkor lép, a mikor esketés után haza tér. Az esketés alkalmával a nem-egyesült örményeknél

úgy a völegénynek, valamint a menyasszonynak selyem-zsinort kötnek a nyakába, mely zsinor két vége egy viasz-ból készült keresztbe van illesztve. Ezt a zsinort a fiatal pár három napig hordja nyakán; s csak a három nap elteltével oldja le a pap és a fiatal pár egymásé lehet. Mert t. i. esketés után a férfiak a völegény, és a nők a menyasszony házánál külön-külön mulatnak, még pedig három napig, mely idő alatt az illem tiltja, hogy a fiatal házaspár csak lássa is egymást. Három nap múlva aztán a pap leoldja a keresztet és zsinort, és a fiatal pár egymásé lehet. A fiatal férjnek, mielőtt nejehez vezetik, kardot adnak a kezébe és úgy viszik a menyasszonyhoz. A kard jelzi feltétlen hatalmát neje felett, és mint ősrégi szokás még maig is fenmaradt a bukovinai örményeknél. Aztán kezdődik a voltaképeni lakodalom, miután mindkét nem-beli társaság egy helyre gyűlt össze. Ha özvegy asszony megy férjhez vagy özvegy férfi nőül meg, úgy a közös mulatság elmarad. Azt mondják, hogy ez az elhalt hitvestársnak nyugalmit zavarná. Általában a holtak kiváló tiszteletben részesülnek a bukovinai örményeknél. Sok helyt húsvétkor vagy a húsvéti böjt idejében ételeket raknak az elhaltak sirjaira, a honnan azokat este a szegények szedik el. Ha meghal valaki, úgy annak ruháit és ágyneműjét elajándékozzák, mivel azt hiszik, hogy nem jó azokat a háznál tartani, nehogy azáltal valami módon a halott nyugalma zavartassék. A halott kisebb kedvenczfárgyait (pipát, kést stb.) koporsójába teszik és vele együtt temetik el. Míg a holttest a házban van, oda nem szabad vizet bevinni, mert azt hiszik, hogy akkor a kút vize kiszárad; ép úgy nem szabad abban a szobában hét nap letelte előtt lakni, a hol valaki meghalt, mert azt mondják, hogy az ember halála után a lélek még hét napig a földön jár és ott időzget, a hol az ember legutoljára életében volt.

6. Fejezet. Bucsújárás Örményországban.

Csak annak, ki az örményeket valamely bucsúhelyen látta, lehet igazi fogalma arról, hogy milyen vallásos az örmény. Nem gyönyörleső, hanem többnyire szenvedő emberek, kísérőikkel — inkább gyalog, mint szekeren

— csapatonként sietnek bizonyos irány felé, hogy Istentől, a szentek közbenjárására, a betegek ott gyógyulást, az egészségesek (ifjak) pedig kívánságaik teljesülését nyerjék.

Az, hogy hol és mikor lesz bucsú, nincs sehol feljegyezve. A zarándokok a templomban nyernek tudomást arról, hogy mikor fognak Jeruzsálembé, Ecsmiádzinba, vagy Szt-Gárábédhez Musba bucsúra menni. Jeruzsálembé mennek a vagyonos öregek, kik visszatértök után ezt a melléknevet kapják *šuršubop*¹⁾ (máhdészi, rövidítve *šuršubop*, méghdészi vagy hádsi). Ecsmiádzinba elmegy mindenki, különösen akkor, ha ott valami kiváló ünnepélyesség pl. olajszentelés megy végbe. . . . Csak az az örmény hal el nyugodtan, ki látta Ecsmiádzint. Gárábéd az ifjúság védszentje, azért — hacsak teheti — minden fiatal ember elmegy Musba imádkozni. — Az utazás eltart hónapokig is.

Ezeken kívül még számos hely van Örményországban, hova a zarándok el szokott látogatni. Minden rommaradvány, minden feltalált kereszt, minden régi evangélium a nép szemében — szent dolog, ereklye. Ha valaki véletlenül valami régi dolgot vesz észre a földben, így szól magában: „Hátha valami szent tárgy ez. . . .“ és titkát, mely neki nem hagy nyugtot sem nappal, sem éjjel, csak nagy későre tárja fel jóbarátjainak; aztán együtt ássák ki. Tíz évvel ezelőtt Alexandropol mellett egy egész templomot ástak ki.

Az ki bucsúra akar menni, az nap étlen-itlan előbb elvégzi reggeli imádságát; azután útra kelnek. Sokan, különösen a nők, gyalog teszik meg az útat, némelyek még mezitláb is. A zarándokok bárányt vagy egy pár galambot visznek magukkal (*šunnonj ušutl* mádágh ánél). A megfőzött húst a pap megszenteli, azután a czinteremben kioszszák a szegények között. A bucsúhelyen az éjt vagy földél, vagy a szabad ég alatt töltik többnyire énekelve.

A leányok keresve-keresik az alkalmat, hogy magukra maradjanak a templomban; ekkor előveszik a magukkal hozott darab követ és oda ragasztják a templom falához. E ténykedéssel mintegy engedelmet kér a leány a szenttől,

¹⁾ Olyan, ki Krisztus halálának helyét, sirját látta.

hogy ahhoz mehessen férjhez, kit szeret. Úgy gondolja a leány, hogy — ha a kö odaragadt — igenlő választ kapott . . .

A bucsús embert visszajövet így köszöntik: „Legyen bucsújárásod foganatos“ (*վիճառի ընդունալան* uchdèt èntunágán); mire ő így válaszol: „Segélyezzen és védjen meg Isten tégedet is“ (*թեզ օգնալան պահապան* khéz oknágán báhában).

Legtöbben nyáron mennek bucsúra, de néha télen is történik bucsújárás. Akárhány családanya mezitláb megy, csikorgó hidegben, egyik vagy másik templomba és ott égő gyertyát tartva kezében buzgón kéri az Istent, hogy adja vissza betegének egészségét. Ha imádsága meghallgatott, hálából az ilyen nő bőkezű adományokat oszt. A ki forgatja a törjénelem lapjait, meggyőződhetik arról, hogy a legtöbb templom és kápolna Örményországban, melyek közül, most nem egy-kettő hever romokban, ezen háláéret emléke („Armenia“).

7. Fejezet. A szentek tisztelete. Egyházi iratok.¹⁾

Szüz-Máriát tartja az örmény legnagyobb tiszteletben, az Ő közbenjárásához fordul minden bajában; azért akarat-teljesítő (gámagádár), kérés-teljesítő (chènrágádár), kívánság-teljesítő (hádsgádár; Szucsávában [Bukovina] az elferdített 'háczgádár' szót használják), édestekintetű (khághczrá-hájéacz) melléknevekkel illeti a Szüz-Anyát. Hagyományunk azt tartja, hogy az Isten-Anyja állandóan kék ruhában járt; ezért kedveli az örmény is oly annyira a kék színt (L. hátrább a „Népszokás“ című cikkelyt).

A szentek közül — Szüz-Mária után — Világosító-Szt-Gergely foglalja el az első helyet. Ő világosította meg Örményországot a hit világával, ő térítette a kereszténységre az örménységet. Ha az örmény meg nem tér, elenyészett volna volna a világ színpadáról úgy, mint az ó-világ többi pogány népe; azért részesíti tehát az örmény Szt-Gergelyt oly nagy tiszteletben, mert életet adott a nemzetnek.

¹⁾ Ezen cikkely következő fejezetei (7, 8, 9, 10, 11, 12 és 13) mind a hazai örményekre vonatkoznak.

Minden szentet tisztelünk; de azért mégis kiválóbbnak tartjuk keresztelő Szt-Jánost, szűz szent Ripszimát, ki Örményországban szenvedett vértanúságot, szent Tádé és Bertalan apostolokat. Ezen apostolok predikálására tért meg Ábágár örmény király, kinek székvárosa Edessa volt, a nemzet egy részével Krisztus hitére mindjárt Urunk mennybemenetele után. És így az örmény volt a világ legelső keresztény nemzete.

8. Fejezet. Jó és rossz szellemek.

Nyelvünkben az angyal neve héréstág, az ördögöt cshár szádáná-nak (cshár: gonosz, rossz; szádáná: sátán) mondjuk.

Régen a keresztények mindnyájan hitték, hogy a nyitott szájon át bemehet az ördög az emberbe; azért az ásitozó keresztet csinált szájára. Az örmény is megjelöli ásitás közben száját a szent kereszt jelével, de nem hiszi, hogy az ördög beléje megy, ha nem jelölné meg száját . . .

De már olyan van közöttünk egynehány, kik hisznek a „hazajáró lélek“-ben. Azt mondják, azért jön haza éjjelenként a nyugtalan „fehér ember,“ mert pénz van az udvaron elásva. Meg akarja tehát a háziak közül valamelyiknek mondani. A míg ki nem ássák a kincset, mindig jöveget . . .

Sőt olyan is van egy-kettő, kik a „vizi lény“-ben is hisznek. „Bele kell fulladnia embernek vagy állatnak (ló) azon a helyen, hol a vizi lény (tisztátalan lélek = ördög) tartózkodik, — mondják ezek — mert ez a hely évenként megköveteli áldozatát.“ Ilyen helynek tartották Szamosújvárt a felső malom zugója közelében volt mély forgatagot is. Ha nem is minden esztendőben, de történt itt szerencsétlenség egy-egy felügyelet nélkül fürödni ment gyermekkel, vagy egy-egy ügyetlen fürösztő kocsissal, kit lova, míg ő száját tátva ide-oda nézegetett, a forgatagba vitt. A vigyázó azonban a bajt mindig kikerülte.

Réges-régen élőknek tartották az örmény mesékben gyakran előforduló hétfejű sárkányokat (usáp).

9. Fejezet. Boszorkány. Alakváltoztató ember.

Az örmény boszorkányt nem ismer. Szamosújvárt, fennállása óta, csak egyetlen-egy boszorkány-pert tárgyaltak a XVIII. században; de ezt az egy egyént is (nő volt és nem tartozott nemzetiségünkhöz) a bizonyítékok elégtelensége miatt a vád alól felmentették.

Az ó-korban hitt az örmény az alakváltoztató emberekben; a hazai örmények közt az alakváltoztató emberekben való hit csak egy szólamban tartotta még fenn magát. Midőn esküdjik az örmény, még most is gyakran használja e szavakat: „Kövé, fává váljak, ha...“ (Khár u phád tárnám, theor . . .). Régen hitték, hogy az a személy, kit a boszorkány megbüvölt, képes a kutyának, macskának, szarvasnak alakját felvenni.

Kisebb közlemények.

Világosító-Szent-Gergely-ünnepe Kolozsvárt. 1851. júl. 5-én tartották a kolozsvári örmények védőszentjük első ünnepét, melyet azóta immár több mint félszázadon át minden évben segédletes nagy misével és litániákkal szoktak megünnepelni. Az idén G o v r i k Gergely, mechithárista atya, a jeles tudós és író Erzsébetvárosról lélekemelően végezte az örmény szertartású fényes istentiszteletet, a melyeknél az ősi szép imák mellett a lélek mélyéig ható gyönyörű keleti melódiák s egy Kolozsvárt elmaradhatatlan népszerű Világosító-Szent-Gergely-ének fölszendülése fokozták az ünnepi áhitatot. Megható szép jelenet volt, a midőn az istenházából kitoduló hivek ősi szokás szerint körülfogták a templomból kilépő örmény papot, hogy azt örömük, köszönetük és szeretetük jeleivel elhalmozzák. Az örmény ritus iránt való kegyelet behatása alatt, nemkülönbben elhúnyt szeretteik avagy a Világosító-Szent-Gergely napra eső saját ünnepük emlékére is e hazafias és vallásos ünnepély alkalmából többen a kolozsvári Világosító-Szent-Gergely-alap gyarapítására és egy Világosító-Szent-Gergely-ereklyetartó beszerzésére kegyeletes alapítványt tettek, egyébiránt fentti nemes célra tetszésszerinti adakozás indult.

A katolikus püspökök nesztora. Abból az alkalomból, hogy nyilvánvalóvá lett, miszerint élt egy pápa t. i. V. János, ki Örményföldön született, az sem érdektelen, hogy örmény pap érte el eddig az összes katolikus püspökök közt a legmagasabb életkort. Ugyanis **Stefánovics** Sámuel Czryll lemergi örmény katolikus érsek, ki 1832—1858-ig kormányozta főegyházmegyéjét: 84 azaz nyolczvannégy évi papi működés után, érseki méltóságának 26-ik évében, mint 107 éves aggastyán fejezte be földi életét. A jelenleg dicsőségesen uralkodó XIII. Leo az idén belépve pápaságának negyedszázados évfordulójába, ha az isteni Gondviselés úgy akarja, jövő évben négyszeres jubileumot ülhet meg u. m. pápaságának 25-ik, bibornokságának 50-ik, püspökségének 60-ik és a mi a legnagyobb ritkaság t. i. pappá szentelésének 70-ik jubileumát. Már arany- és gyémántmisés papnak is lenni különös Isten ajándéka, hát még a vas jubileumot megérni, ez már az isteni kegyelem legesodásabb megnyilvánulása. És ime a Mindenható egy örmény papot tüntetett ki a 44 év előtt elhunyt **Stefánovics** örmény érsek személyében, ki a katolikus hierárchiában páratlanul álló **rézjubileumot** illetve papságának 80-ik évfordulóját frisszellemi erőben betöltötte, sőt a végzet az ő életsajkját még 4 évvel tovább ringatta, a papi szolgálat **kő- vagy márványjubileum**nak nevezhető 9-ik decenniuma felé, melyet még a papi pályán statisztikailag bebizonyítható magas életkor sem tudott mindeddig fölmutatni; annál kevésbbé a **Mathuzsálemjubileumot**, mely a szolgálatban eltöltött kerek száz esztendőnek felelne meg. Megjegyzendő, hogy a czimzetesek kivételével az örmény ritusra 20 megyés püspök, illetve egy pátriárka, egy érsek és 18 püspök esik a földkerekség összes kath. főpapi kormányzói közül, kik a Wetzler-Welfeféle egyházi lexikon szerint 1673 főpásztori hatóság élén állanak ört a több mint 220 millió lelket átölelő katholicizmus világbirodalmában. Azonban a latin, görög és örmény szertartás egyetlen eddig élt egyháznagya, tehát a róm. kath. egyházirend úgy nyugati, mint keleti ágának valamennyi valóságos és czimzetes papi fedelmeit, sőt még az úgynevezett apostoli prefektusokat is beleértve: papságának 80-ik évét **Stefánovics** örmény érseken kívül tudunkkal túl nem élte. Így tehát méltán ez az egyházi férfiú nevezhető mind az öt világrészben a kath. püspökök **nesztorának**, mint a kinek eddigelé világszerte a kath. papi szolgálat netovábbját elérnie sikerült.

Irodalom és művészet.

A világ legnagyobb kézírata. Tudvalevőleg a kínai katonák Peking ostroma alkalmával több más épülettel együtt felgyújtották a Han-Lin-egyesület könyvtárát is, abban a hitben, hogy a tűzbe

majd odavész az angol követség is; de ezen reményükben csalatkoztak. A tűz martalékává lett sok értékes könyv, becses kézirat között főleg egy óriási terjedelmű munka, — szintén kéziratban — a melyet még eddig semmiféle kézirat felül nem mult terjedelemre nézve. Ez volt a világ legnagyobb kézírata. A munka egy enciklopédia volt, melyet Yung-Lo esászár, az Anjouk kortársa 1405-ben állíttatott össze. A tudós és irodalom-pártoló esászárnak ezzel az volt a célja, hogy egy egyetlen, óriási nagy munkában összegezze mindazt, a mit eddig a kínai történetírók, jogászok, filozófusok följegyeztek, szóval a mit a tudomány összes létező ágaiban már valaha megírtak. A mű megírásával 2140 tudós foglalkozott, három esászári-biztos, öt igazgató és husz aligazgató felügyelete mellett, hogy az egyes dolgokat megbeszéljék, összegyűjtsék és a munkába beilleszhetővé tegyék. A munka 22.877 szakaszból állott és kéziratban 11.000 kötetet tett ki, mely kötetek mindegyike legalább is egy hüvelyk vastag volt. A mikor ennek a rengeteg halmaznak a esászár parancsára nyomtatásban is meg kellett volna jelentie, kitünt, hogy a mű kinyomatási költségei oly óriási összeget tettek volna ki, hogy azt abban az időben a esászárság nem lett volna képes földözni s evégből azután a mű kiadása el is maradt. 1567-ben a munkát két példányban lemásolták, de sajnos, 1644-ben az eredeti példány, meg az egyik másolat elégett, a Ming-dinasztia bukásával. Most pedig abból az egy fenmaradt másolatból is alig öt kötetet tudtak megmenteni; a melyek angol kezekbe jutottak és most a cambridgei egyetem könyvtárában mint értékes foliansokat fogják őrizni.

Közgazdasági élet.

A városok emelkedése. Az országos utvonalak és a forgalmi hálózat egyes kitünőbb középpontjain, — folyók és tengerok partvidékein és torkolatainál virágozik leginkább a nagykereskedeés, élénkülnek a közlekedési üzlet-ágak és a hajózási vállalatok, s életre kelnek számos fő- és mellékfoglalkozási nemek, a melyek fokozatosan elterjedve, lassanként mindinkább tekintélyes részét a lakosoknak, az úgynevezett középosztálynak magához vonva, a városiasságnak kifejlődését az egyszerű községi életből létrehozza. A népesség eme gyűlhelyein, s annak többé-kevésbé befolyása alatt, képződnek és kialakulnak folytatólag az egyes kormányászéki testületek (dicasteriumok) s a különböző törvényhatóságí közegek és műszervek, (hatóságí organumok), továbbá a katonai állomások a tanügyi és közjótékonyságí intézetek, a hitel- (bank-) és biztosító egyesületek, különböző irányú feladataikkal, valamint az ügyvédi, orvosi, művészí, tudományos, irodalmi és hírlapírói (zsurnalisztikai) foglalkozáskörök és társadalmi osztályok, végre egyáltalában a

műiparágak egész sorozata, melyek e többnyire tömött, összesített s gazdagabb osztályok szükségének kényelmes ellátására irányulnak, nagy kelendőségre s gyors forgalmi életre utalvak és az egész szervezetnek nagyobb fokú élénkítésére behatnak. A fő és gyűpontok tehát a társadalmi érintkezés középpontjain: a városok, a melyeknek bensejében minden pezsgés és forrás, emelkedés és hanyatlás, gazdagság és szegénység, hatalom és szolgaság, oligarchia és proletariatus egymás mellett és egymással való szakadatlan küzdelemben szemlélhető. A városok terjedelme azon népességi kör terjedtsége, sűrűsége és vagyonosságától feltételezettek, melyre a városi lakosság tevékenységét irányozza, s a melyből táplálkozik gazdaságilag, tehát anyagi életerőit szívja. Mennél virágzóbb a várost környező östermelés, mennél élénkebb a belső forgalom, mennél könnyebb a szállítás kifelé, s a közlekedés, — annál gyorsabban emelkedhetik a városok, a melynek a népességet magához vonzó gyűjtő ereje és üzleti vállalkozó szelleme ekkor a legmagasabb fokban érvényesítheti magát. Innen van azután, hogy válságok (közgazdasági krízisek, drágaság, üzleti fennakadások, keresethiány) a városok életében mindig jobban érezhetők, s mind mélyebbre ható befolyást gyakorolnak. A mí végre a városok belső szervezetét illeti, azok középpontján, főterén, úgyszólván a város szívében rendszeren a legnagyobb forgalom a legelevenebb hitel, piacz- és áruüzlet található; itt lakik a leggazdagabb osztály, a legnagyobb és legszebb templomok — a hitélet eme központi épületei, — továbbá a kormány székek, a főúri paloták, műipari és társaséleti körök; míg ellenben a központtól távolabb eső városrészek, illetve külvárosok már inkább csak a szegényebb osztályoknak, az olcsóbbrendű forgalomnak a falusias jellemű népelemeknek, s így általában véve az egyszerűbb és alárendeltebb igényeknek színhelyei. — (V. ö. Dr. Kautz „Nemzetgazdaságtan” 304. és 305. lapjaival.)

Magyar vaj. Most, hogy az orosz olcsó vaj kisebb tömegben jut a német, dán és angol piacokra és így a vaj ára a külföldön megszilárdult, sőt emelkedett, észrevehető, hogy a magyarországi vaj tömegesebben kerül exportra, különösen Németországba. A magyarországi vajprodukció, mely a földművelésügyi miniszter kezdeményezésére az Alföldön oly szép lendületet vett, kétségtelenül emelkedni fog; de, hogy még kiterjedtebbé tétessék több kiviteli czégre van szükségünk. A hazai és a külföldi piacok vajszükségletének ellátására kellene törekedniök, a miben veszteséget egy is alig szenvedhetne, tekintve azt, hogy a külföld óriási mértékben szükségel vaját és hazánk piacán is mind nagyobb fokú az érdeklődés vaj iránt és a fogyasztás is rohamosan emelkedik. A külföldön évenként 100 és 100 ezer métermázsas vaját lehetne könnyen elhelyezni, — a nélkül, hogy a magyar gazdaosztály megérezné a tej részbeni felhasználását. Ezidőszent összes vaj-exportunk 30—32 ezer métermázsára tehető!

Mi ujság az örmény világban?

A párizsi örmény jótékony egyesület saját pénztára javára nem régen estélyt rendezett, melynek jövedelme kerek-számban 3000 frankot tesz. Soka, a munkások köze, de mégis az anyagi siker biztosítása érdekében legtöbbet tett a derék elnök: Árság tábornok.

Az európai örmény tanulók egyesülete az idén Genfben ápr. 7-én tartotta ötödik gyűlését. A gyűlés befejezése után ezt táviratozták meg a lapoknak: A gyűlés elhatározta, hogy eszméit a sajtó útján tovább terjeszti; képviselőket küld ki Törökországba és a Kaukázusba, hogy ezek ott a helyszínen tanulmányozzák az örmények helyzetét. Az egyesület kiadásainak fedezésére és kiadványainak nyomtatására 25000 frankot irányzott elő, mely összegből az utolsó ülésen jelen volt tagok rögtön alá is irtak 5000 frankot. Az egyesület legközelebbi gyűlését 1904-ben Brüsszelben tartja meg.

Földrengés Örményországban. Örményországban is pusztított a földrengés. Kheánghèri helységből ugyanis azt írják márcz. 9. kelettel a konstantinápolyi örmény patriarkhának, hogy a földrengés majdnem lakatlanná tette az örmények házait. A megijedt nép igen szorult helyzetbe jutott. Az előjáróság a folyó partján sátrakat állított fel. 300—400 lélek kenyér nélkül van. Lehetetlen elviselni a sikoltást és jajveszékést, mit a gyermekek, az árvák, özvegyek tesznek a nagy hó és hideg miatt. . . Nagy károkat tett a földrengés Gárinban is. Sámáchban 4500 házat tett tönkre a földrengés.

Az orosz-örmények két érzékeny veszteséget szenvedtek. A tífisi ismert örmény írók egyike: Jériczheán Sándor, ki történelemmel és régészettel foglalkozott, márcz. 6-án meghalt. Temetésén sokan voltak jelen. Elhaltak nagy könyvtára volt, melyet Mántásóf Sándor nevű örmény vett meg 30.000 rubelért (97800 korona). — Szintén Tífisben fejezte be földi életét Dádián Pál herczegnek leánya Magdolna, ki Bárszeghián-Pehputheán Miklós vezérőrnagynak (General-Major) volt felesége. 36 évvel ezelőtt léptek házassági frigre és ebből csak egy évet töltött el a férj egészségében: 35 év óta szélüdött; ezen idő alatt neje ápolta anyagi türelemmel és szeretettel. Sok nyelvet tudott ez a nagyon művelt, jötevő nő. A küldött részvétiratok között van a czár atyúlbátyjának: Mihály főherczegnek, Kaukázus volt alkirályának távirata is. A temetési szertartást maga a katolikus végezte.

Felelős szerkesztő és kiadó-tulajdonos: SZONGOTT KRISTÓF.

Szamosújvárt, Todorán Endre „Aurora” könyvnyomdája.

A Csikszépvízi örmény telepek érzékeny vesztesége van; elvesztette egyik legtekintélyesebb, legvagyonosabb tagját: Zakariás Izsák nagybirtokos és Csikvármegye törvényhatósági bizottságának tagja életének 74-ik, boldog házasságának 38. évében ápr. 17-én befejezte földi életét. A hozzánk beküldött gyászjelentés alatt az özvegynek: Fejér Margitnak, a tíz gyermeknek és fivérének: id. Zakariás Lukácsnak neve olvasható. A gyermekek ezek: Zakariás Aranka és férje Zakariás Jakab s gyermekei, Antal és neje Konez Eliz s gyermekei, dr. Zakariás István, Katinka és férje dr. Szentpétery Bálint s gyermekei, dr. Zakariás Manó, Izsák Irma és férje Száva Jakab, Ilonka, Andor és Jenő.

Gyémánt mise. 1897. decz. 13-án tartotta Buzát Kajetán Linus Ferencz-rendi áldozár gyémántmiséjét a vácsi Ferenczrendiek templomában. Erre a szép ünnepélyre vonatkozólag az „Alkotmány” (1897. évfolyam, 297 sz.) ezeket mondja: Százak és százak szive esendül össze a napon amaz őszinte kívánságban, hogy a Mindenható árasztja malasztja teljével, boldogsággal aranyozza meg napjait, ki áldásos tevékenységét egyházának és hazájának, szívének nemes érzelmét hiveinek szentelte. Buzát Kajetán Linus örmény szülőktől származott: 1812. szept. 16-án született Tisza-Ujlakon. Tanulmányait Nagy-Szöllösön, Mármaros-Szigeten és Szatmárott végezte. Szent-Ferencz-rendjébe 1832. decz. 1-én lépett. Tanulmányait befejezve 1837. decz. 13-án pappá szenteltetett Egerben. Mint áldozárnak első állomása Eger volt; innen Árokszállás, Kömlő, Tisza-Nána, Sarud és még több plebánián, mint segédlelkész működött 1838 végeig, a mikor a rozsnói megyébe tétetett át adminisztratornak, majd Nagy-Szöllösre hitoktatónak, a hol 1848-ig maradt. 1848-iki szabadságharczban, mint tábori lelkész vett részt Erdélyben s a Kazinczy táborában szolgált. A fegyverletétel után visszatért Nagy-Szöllösre, a hol régi jó barátok helyett nagyon is sok Judást talált; mert hazája iránt tett hűséges szolgálataiért feladták. Hogy épp bölrel megmenekülhetett, ezt leginkább Huszár Katalin bárónőnek és férjének köszönhette, kik minden befolyásukat felhasználták megmentésére. Szöllösön még egy évet töltött, azután Szatmárra ment segédlelkésznek, ott egy évet töltve, visszajött Szöllösre házfőnöknék. Ezen minőségben hét évig volt, majd ugyanily minőségben 1875-ben Egerbe helyeztetett át. Egerben súlyos betegségbe esett, azért egy évig Kaplonyba ment és egy év után Vácra tétetett. Ott tartotta 1887. decz. 13-án fényes ünnepségek között aranymiséjét. . .

☞ Szamosújvári Hiradó. ☞

— Nagy fényvel ültük meg jún. 14-én városunk védőszentjének: Világosító-Szent-Gergelynek diszes napját. A főpiacz és a templom előtt levő tér zöld füvel volt behintve és zöld-ágakkal feldíszítve. Beharangozás után megszólaltak a mozsárágyúk: kezdetét vette a ritkasép körmenet, melyben ezer meg ezer ember vett részt. . . Mikor a plebános a baldachinum alól negyedszer adott áldást az Oltáriszentséggel, elkezdette szép hangú kántorunk, Lengyel Miklós énekelni a Gergelynapi „I khen hájczhémk” kezdetű, megható dallamú — éneket. Erre a körmenet bevonult a szentegyházba. Alig fértünk, annyian voltunk. A segédletes szentmisét Világosító-Szent-Gergely-oltáránál mondotta el Bárány Lukács

kanonok-plebános. Míse utan Kapatán Marton segedeleszen ment fel a szőszékre. Mindig meg szoktak hallgatni ennek az ájtatos, tanult, jó papnak egyházi beszédei; de ilyen szépen talán egyszer sem beszélt. Két részre osztotta alkalmi beszédét. Különösen második részével ért el nagy hatást. Ebben a részben a többek közt azt mondotta, hogy csak akkor leszünk Világosító apostolunknak méltó követői, ha embertársunkat, különösen nemzeteleket úgy szeretjük, mint a hogy szerette Szent-Gergely; azért a gyűlölet, irigység, szeretetlenség távol legyen tőlünk. . . A körmenet alatt ott diszelgett a piacon a kereskedő-társaság párját ritkító zászlója is. És itt egy szemorító jelenségről kell említést tennem, mely jeleaség arról tett szomerrel látható tanulságot, hogy a vallásos, példás buzgóság, mely apáinkat oly szépen jellemezte, a fiúk- és unokákban nagyon alászállott. Ugyanis azok a derék kereskedők, kik a 40-es években e városban éltek, megcsináltatták drága pénzen ezt a 11 ruddal ellátott gyönyörű zászlót, melyhez hasonlót — akár nagyságát, akár pedig értékét vesszük tekintetbe — alig találunk az országban — és vetélkedve vetélkedtek abban, hogy körmenetek alkalmával ki viszi a kisebb rudakat; úgy, hogy a nemes vetélynek csak a társaság szabályzata és a társulati elnök joga, tekintélye vetett véget; mert a társulat gondos szabályzata köteleességévé tette az elnöknek azt, hogy minden egyes körmenetre a kereskedők közül a szükséges számú (= 11) zászlóvivőket kirendelje. És a kirendelt egyének feltétlenül engedelmességek (különben is a szabályzat gondoskodott arról, hogy ha néhanapján talán egy-egy ellenkező találattnék, az pénzbürséggel büntetessék meg). A nagy rud kormányzására, mivel ez a legnehezebb, mindig a legerősebb kereskedőt kérték fel. Boldogult Esztegár István mennyi éven át vezette a nagy rudat; halála után pedig több éven át a már öregedő Tarisnyás Kajtán tett ezen a dicső téren dicséretes szolgálatot az egyháznak. . . Beharangozaskor mindenki már ott állott a maga rudja mellett feketébe öltözve — keztyűsen. Így vitték a kereskedők — dicséretökre legyen mondva — diszes zászlójukat például rendben minden körmenet alatt a legújabb időkig! Pár év óta azonban a timárok (szurubdsik) már nem is veszik ki zászlójukat; a kereskedők drága zászlóját kivesszik ugyan, de a kereskedők tündökölnék távollétükkal. A most mult Szent-Gergely-napján nem volt a zászló mellett egy kereskedő sem: a füröd mellett állott Lázár Bogdán városi majoros és a többi mellett nehány czondrás-gatyás (valószínűleg pénzzel felfogadott) vidéki paraszti! Ugyan a templomban és így a körmenetben is nem lehet, de nem is szabad különbséget tenni a czondrás és az uriasan öltözött hívő között; de a mint nem illik a boeskorra az arany-sarkantyú, úgy nem illet a czondrás kezében is a diszes zászló rudja. Aztán némi kisebítése is ez az egyházi ünnepély fényének! Hadd vegye úr — úgy mint vették ezelőtt derék apáink — azt a rudat kezébe akkor, midőn a legnagyobb Úr dicsőségét akarjuk előmozdítani! . . . és ne szégyeljük magunkat a rudtól; mert haszontalan dolgot csinálni — szégyen, ellenben rudat, zászlót vinni — dicsőség! Ne engedjék ezt a dicsőséget kereskedőink, szóval polgártársaink illetékteleneknek, hanem keressék meg az alkalmakat, hogy gyakran részesülhessenek ebbe a dicsőségbe! A körmenet alatt többen keresték szemeikkel a társulat elnökét is; mert meg akarták kérdezni tőle, hogy kire háramlik a mulasztás? Vagy talán a változott viszonyok következtében már nem akarnak a kereskedők tudni ezen, apáik által magukra önkényt vállalt szép köteleességéről? Ha nem, akkor intézkedjenek az egyházi algondnok és a buzgó hívek arról, hogy minden adandó alkalommal illetékes és az ünnepély fényéhez méltó egvének vigvék a zászlót!